

RIMÓCZI-HAMAR MÁRTA—CSIBRA ZSUZSANNA

HORATIUS (CARM. II. 6) *VATES AMICUS*-A

Évezredek bölcs megállapítása: „véletlenek nincsenek”. Küzdő, bátor, igaz emberek élet-mottója: „lehetetlenek sincsenek”. Horatius sem véletlenül írta meg rejtélyesnek tűnő II. 6. ódáját, hanem mert *lehetetlennek* látszott — és az is volt — *vates amicus* (*dimidium animae meae* Carm. I. 3) Vergiliusától nyíltan búcsút vennie.¹ Mint annyiszor², most is megtalálta azt a rejtett módot, ahogyan kötelező, de belsőből fakadó könnyekkel (*debita lacrima*) Septimiusszal együtt elsirathatta barátját, ahogyan lélekben meghinthette a barát még ki nem hűlt hamvait. Az a személy, aki könnyeit hullatja majd az *amicus*-ért, ennek az ódának a címzettje, Horatius baráti társaságából való: a hűséges Septimius, aki kész Horatius óhajára megtenni azt, amit éppen kell, ami nem halasztható. Nagy emberi tettek soha nem tűrnek halasztást. Az elsiratás is időhöz kötött. Ehhez igazodik Horatius és Septimius is úgy, hogy valamilyen nyugalmat kereső képzeletbeli utazásuk tanúi lehessünk a cantaberek földjétől, Tiburon át egy meg nem nevezett helyre, ahol leróhatják illő kegyeletüket.

Az óda első és utolsó versszaka sugallja a megoldást. Az elsőben akár a cantabereknek is elvinnék a „rabigát” (de nem viszik!), az utolsó versszak érthetetlennek tűnő áldozatbemutató színhelye pedig az a város, amelyet csak jelez Horatius különböző sajátosságaival, de nem nevezi meg:

*ille te mecum locus et beatae
postulant arcus, ibi tu calentem
debita sprarges lacrima favillam
vatis amici.*

Az utolsó versszak próbára tette évszázadok kommentátorait. A horatiusi szöveget már az ókori filológusok módosítani akarták, amennyiben egyesek az óda vé-

¹ Rimóczi-Hamar Márta: Horatius, Vergilius és Maecenas. Barátság és hűség Augustus Rómájában. Apollo Könyvtár 20. Budapest 2000. 34 s kk., 122 s kk.

² Rimóczi-Hamar M.: i. m. 70 s kk., 86 s kk.

gét *vatis Horati*-ra változtatták³, mert a *vatis amici* kifejezés mögött Horatiust vélték felismerni. Sejtésük támogatását láthatták bizonyára Horatius IV. 6. ódájában, amely valóban a *vatis Horati* kifejezéssel végződik. Ez a párhuzam azonban csalóka látszat volt, mert a IV. 6. óda befejező kifejezése éppen azt bizonyítja, hogy Horatius — ha akarta — megnevezte magát s így a *vatis amici* kifejezés használata II. 6. ódájában éppen arra mutat, hogy vagy nem magát jelölte ezzel a fordulattal, vagy szövegének legalábbis kétféle értelmezését akarta lehetővé tenni.⁴ Így kétségtelenül továbbra is lehetséges és szükséges is gondolkodni azon, hogy ki rejtőzhet a *vatis amici* kifejezés mögött.

A versben névvel nem nevezett város könnyen felismerhető, választ arra kell adnunk, hogy miért nem nevezte meg e helyet Horatius. Meggyőző erejű bizonyítékokat kell viszont keresnünk a *vates* személyének azonosítására vonatkozólag, akit szintén nem nevezett meg Horatius. E két kérdés megoldása szorosan összefügg egymással. Ami a *vatis amici* kifejezéssel jelölt személy kilétét illeti, a Horatius-kutatás szinte egyöntetűen magáévá tette azt az antik magyarázatot, amely a *vatis amici* kifejezés mögött Horatiust keresi. Ugyanakkor csaknem minden kommentátor érzi „a hagyományos magyarázat abszurd voltát”⁵, illetve a költő mondanivalójának határozatlanságát vagy tartalmatlanságát, esetleg komolytalanságát. Plessis és Lejay szerint az óda üzenete ennyi: „Septimius serait prêt à suivre Horace aux confins du monde, chez les barbares; son ami n’en demande pas tant; c’est Tibur qui lui plaît; à son défaut, Tarente”.⁶ Ugyanakkor Quinn szerint „The journey on which Horace declines to accompany Septimius is almost certainly no more to be taken seriously than the picture of Horace ending his days in Septimius’ arms”. Az óda lényegét ő abban látja: „The object of the ode is to offer Septimius an elegant poem which he can be flattered to have connected with his name”. Még valószínűbb szerinte „to take the ode as an elaborately polite refusal to retire with Septimius to Tarentum: the decoded message, i.e., is ‘you would go to Spain and Mauretania with me if I asked you, but I am too old and tired even to think of joining you in Tarentum (delightful place though it is) unless something happens to prevent my stay here in Tibur’”.⁷ Ebben az elgondolásban Septimius kerül az óda középpontjába, hozzá viszont nem illik az elképzelt utazás célkitűzése: „It is incongruous that the energetic Septimius should be summoned to such a place” — figyelmeztet Nisbet és Hubbard⁸ s még inkább hangsúlyozza a költemény mondanivalójának bizarrságát Maleuvre megfogalmazása: „Septimius, je te connais pour un ami sincère et fidèle: es-tu prêt à

³ Borzsák István: Horatius. Ódák és epódoszok. Auctores Latini. XVIII. Budapest 1975. 210.

⁴ Horatius szövegét mértékadó kritikai kiadása alapján idézem, St. Borzsák: Q. Horati Flacci Opera. Bibliotheca Teubneriana. Leipzig 1984. 42–43.

⁵ J.-Y. Maleuvre kifejezése, La mort de Virgile d’après Horace et Ovide. Paris 1992. 68.

⁶ F. Plessis—P. Lejay: Œuvres d’Horace.¹² Paris. 77.

⁷ K. Quinn: Horace. The Odes. Bristol 1997. 208.

⁸ Idézi J.-Y. Maleuvre: i. m. 66.

partir? Je t’emmène: Tarente, un lieu selon mon coeur où volontiers je finirais mes jours si l’on m’interdisait Tibur, Tarente nous réclame toi et moi : là-bas tu pleureras sur ma cendre?”⁹ Éppen ezért figyelmet érdemel az a javaslat, hogy a *vatis amici* kifejezés mögött nem Horatiust, hanem Virgiliust kell keresnünk.¹⁰

Feltevését Maleuvre szókészleti egyezésekkel kísérelte meg alátámasztani, ezek legnagyobb része azonban nem elégíti ki azokat az alapvető módszertani követelményeket, amelyeket R. Jakobson irodalmi kód-referencia elmélete¹¹ megkíván. Vergilius műveiben elszórta, nem összefüggő egységben megfigyelhető s nem is azonos, hanem csak hasonló jelentésű (pl. *lasso maris ~ fessi rerum*) szókészleti elemekre hivatkozik, amelyeknek bizonyító erőt aligha tulajdoníthatunk. Az általa mozgósított nyelvi anyagban egy kivételt találhatunk: a *Georgica* IV. énekében a corycusi öreggel foglalkozó sorok (125 s kk.) összefüggő egészet alkotó szókészleti elemeiben. Azonban az általa idézett nyelvi adatokból itt is csak a *mella* és az *arces* szavak egyezése fogadható el, míg a többi esetben csak hasonló jelentésű, de nem egyező kifejezésekről vagy túlságosan általános nyelvi jelenségekről (mint hangfestés vagy az *ille* anaforikus használata) van szó.

Mint ismeretes, Jakobson irodalom-szemiotikai vizsgálati módszerének elméleti alapja az, hogy egy költő vagy író szövegének szókészleti elemei s szintagmái olvasója számára kódként működnek, amikor az később egy másik író művét olvassa, amennyiben létrejön az egyező nyelvi elemek referenciális funkciója s ez megteremti a két írói alkotás tartalmi összefüggésének evidenciáját s bizonyítja mondanivalójuk összefüggését.¹² Ez a jelenség *imitatio* és *aemulatio* néven ismert volt már az ókori latin irodalomban¹³, ami azért fontos, mert így biztosak lehetünk tudatos írói alkalmazásáról. Ha a kód-referencia vizsgálati módszerével Horatius II. 6. ódájának lexémáit megvizsgáljuk, arra az eredményre jutunk hogy közöttük Vergilius *Georgica*-jának két részletére, egyrészt a különféle növények termesztésére alkalmas földfajták jellemzését tárgyaló fejezetre, a II. ének 177–212 soraira, másrészt pedig a corycusi öreg kis tarentumi gazdaságával foglalkozó részre, a IV. ének 115–147 soraira mint kódra utaló referenciákat találunk. Horatius ódája a *Georgica* e két részletére hangulatával is utal. Vergilius *extremo ... iam sub fine laborum | vela traham et terris festinem advertere proram* szavaiban megnyilvánuló életérzésére Horatius *Tibur ... | sit meae sedes ... senectae | sit modus lasso maris et viarum | militiaeque* óhaja visszhangzik, Vergilius *saltus et saturi petito longinqua Tarenti* kívánságára pedig Horatius *dulce pellitis ovibus Galaesi | flumen et regnata petam Laconi | rura Phalantho* sorai válaszolnak. Nézzük most a kód-referencia megfeleléseket:

⁹ J.-Y. Maleuvre: i. m. 68.

¹⁰ J.-Y. Maleuvre: i. m. 68–71.

¹¹ R. Jakobson: Hang — jel — vers. Budapest 1972. 14, 234 s kk., 237 s kk.

¹² L. erről Rimóczi-Hamar Márta: i. m. 71–73.

¹³ U. Schmitzer: Zeitgeschichte in Ovids Metamorphosen. Stuttgart 1990. 21.

<i>Georgica</i> II. 177—212	<i>Georgica</i> IV. 115—147	Horatius, <i>Carm.</i> II. 6.
	127 Corycium vidisse <i>senem</i>	6 meae sedes <i>senectae</i>
	147 spatiis ... <i>iniquis</i>	9 Parcae ... <i>iniquae</i>
196 fetus <i>ovium</i>		10 pellitis <i>ovibus</i>
	101 <i>dulcia</i> mella	10 <i>dulce</i> ... <i>Galaesi</i> flumen
	126 niger ... <i>Galaesus</i>	10 <i>dulce</i> ... <i>Galaesi</i> flumen
197 <i>petito</i> longinqua Tarenti		11 <i>petam</i> ... rura
212 clivosi glarea <i>ruris</i>	127 pauca ... iugera <i>ruris</i>	11 <i>petam</i> ... rura
	117 <i>terris</i> ... advertere proram	13 <i>terrarum</i> ... angulus
	140 spumantia ... <i>mella</i>	15 <i>mella</i> decedunt
	121 <i>virides</i> ... ripae	15 <i>viridique</i> Venafro
183 <i>bacis</i> selvestribus		16 certat <i>baca</i> Venafro
	134 <i>vere</i> rosam ... carpere	17 <i>ver</i> longum
	115 <i>amicos</i> ... imbres	18 <i>amicus</i> Aulon
191 <i>fertilis</i> uvae	128 nec <i>fertilis</i> ... iuencis	19 <i>fertili</i> Baccho
191 sufficiet <i>Baccho</i>	129 nec comoda <i>Baccho</i>	19 <i>fertili</i> <i>Baccho</i>
189 filicem <i>invisam</i>		20 <i>invidet</i> uvis
191 <i>fertilis</i> uvae		20 <i>invidet</i> uvis
177 <i>locus</i> arborum ingeniis		21 <i>locus</i> ... postulant
	125 Oebaliae ... <i>arcis</i>	21 <i>beatae</i> postulant <i>arces</i>

Mint látható, a Vergilius szövegére mutató referenciák az óda 6. sorától kezdve folyamatosak és erőteljes benyomást keltenek: a Vergiliusra való utalás félreismerhetetlen. Kétségtelennek látszik tehát, hogy Horatius nem önmagát, hanem Vergiliust akarta elsíratni ebben az ódájában, a *vates amicus* kifejezés mögé tehát Vergiliust rejtette el. Érdekes azt is megfigyelni, hogy Horatius ebben az ódájában kódként Vergilius *Georgica*-ját használta, míg a Vergiliust búcsúztató *propemptikon*-ban (*Carm.* I. 3.) az *Aeneis* teljes szövegét.¹⁴ Minthogy ez csak az *Aeneis* publikálása után volt lehetséges, ebből szükségszerűen az következik, hogy II. 6. ódáját Horatius közvetlenül Vergilius halálhírének Rómába érkezése után írta, míg 1. 3. ódáját később, az *Aeneis* közzététele után. Nyilvánvalóan ez a magyarázata a rejtjelezés különbségének a két költeményben.

Később, ódái IV. könyvében Horatius még egy költeményt szentelt Vergilius emlékének: a IV. 12. ódát, amelyet úgy írt meg, mintha a benne szereplő Vergilius nem a költő volna. A beavatottak azonban a költemény nyelvi referenciái alapján, amelyeknek kódjaként Vergilius X. eklogáját használta Horatius, felismerhették, hogy a költő emlékéit idézte fel benne.¹⁵ Most, a II. 6. óda *vates amicus*-ának azonosí-

¹⁴ Rimóczi-Hamar Márta: i. m. 124—128.

¹⁵ Rimóczi-Hamar Márta: i. m. 35.

tása alapján megvizsgálva a két költemény referenciális kapcsolatait, megállapíthatjuk, hogy Horatius mind az I. 3., mind pedig a IV. 12. ódában felhasználta kódként II. 6. ódájának szövegét, hogy a meg nem nevezett *vates amicus* felismerését elősegítse. A vonatkozó kód-referencia adatok a következők:

Horatius, <i>Carm.</i> II. 6.	Horatius, <i>Carm.</i> I. 3.	Horatius, <i>Carm.</i> IV. 12.
2 <i>iuga nostra</i>	39 <i>nostrum</i> ... <i>scelus</i>	
3 <i>barbaras Syrtis</i>		7 <i>barbaras</i> ... <i>libidines</i>
5 <i>Tibur ... potitum</i>	16 <i>ponere</i> ... <i>freta</i>	5 <i>nidum ponit</i>
7 <i>lasso maris</i>	19 <i>mare turbidum</i>	1 <i>mare temperant</i>
10 <i>dulce</i> ... <i>Galaesi</i> <i>flumen</i>		28 <i>dulce est</i>
10 <i>pellitis ovibus</i>		10 <i>custodes ovium</i>
11 <i>petam</i> ... <i>rura</i>	38 <i>caelum ipsum petimus</i>	
13 <i>terrarum</i> ... <i>angulus</i>	31 <i>terris incubuit cohors</i>	
17 <i>ver</i> ... <i>longum</i>		1 <i>veris comites</i>
23 <i>debita</i> ... <i>lacrima</i>	6 <i>debes Vergilium</i>	

Mint láthatjuk, Horatius Vergiliusszal foglalkozó versei bonyolult összefüggérendszeret alkotnak. Egyrészt kód-referencia kapcsolatuk van az eklogákkal (*Carm.* IV. 12.), az *Aeneis*-szel (*Carm.* I. 3.) illetve a *Georgica*-val (*Carm.* II. 6.), másrészt pedig egymással is kód-referencia összefüggésben állnak. Ez lehetővé teszi tartalmi összefüggésük felismerését és kronológiai viszonyuk tisztázását. De mi is a II. 6. óda igazi üzenete? Ha túl akarunk lépni a költemény fentebb idézett, semmitmondó értelmezéseire, érdemes arra a feltűnő jelenségre felfigyelnünk, hogy Horatius, aki mindennek előtt Tiburt választaná öregkora színhelyének, ezt a választását semmivel sem indokolja, ugyanakkor viszont a nevén meg nem nevezett Tarentum értékeit három versszakon át ismerteti. Mi lehet ennek az oka? Tarentum környékének értékei közül Horatius felsorolja a Galaesus folyó édes vizét ivó *oves pelliti*-t, a hymettositól el nem maradó nézet (*mella*), a venafrumival vetekedő olajbogyót és az Aulon lankáin termő bort, amelynek nem kell irigykednie a falernumira. Az ódának ezt a részét — Vergilius *Georgica*-jára emlékeztető hangvétele és tartalma miatt — már az antik kommentátorok a mezőgazdasággal összefüggő leírásnak tartották, sőt utaltak is Vergiliusra, akinek *Georgica*-szövege szemmel láthatólag számukra is kódként működött. Acro szerint *Galesus fluvius est iuxta Tarentum, ubi pro pasturae copia vel dulcedine maiores ovibus lanae sunt; de quo Verg.: „Quo niger umectat flaventia culta Galesus”*.¹⁶ Ilyen szempontból Porphyrio még részletesebben foglalkozott a költeménnyel: *Galesus fluvius est Tarentinorum. Pellitas autem oves dixit, quod Tarentinae*

¹⁶ Acronis et Porphyronis Commentarii in Q. Horatium Flaccum. Ed. F. Havth. I. Amsterdam 1966. 175.

oves pellibus teguntur. De fertilitate autem et amoenitate Tarentini agri et Vergilius in Georgicon quarto significat... De megjegyzéseket fűzött a hymettosi mézhez (*Hymettos mons est Atticae regionis, id est, in Attica, ubi optimum mel nascitur*), a venafrumi olajhoz (*Videtur ergo significare, in Tarentino agro tale oleum nasci, quale sit Venafrum*) és az auloni borhoz is (*Aulon locus est contra Tarentinam regionem ferax boni vini*).¹⁷

Acro és Porphyrio megjegyzésein kívül Horatius mezőgazdasági érdeklődését e költeményben megerősíteni látszott a modern kommentátorok számára a 10. sorban előforduló *pellitae oves* kifejezés, amelyet Porphyrio fentebb idézett helyén úgy magyarázott, hogy Horatius azért nevezte a juhokat *pellitae*-nek, „bőrrel ellátott, bőrbbe öltöztetett”-nek, mert a tarentumi juhokat bőrrel takarták be. A Horatiusszal foglalkozó kommentár-irodalom azt is észrevette, hogy Porphyrio elképzelését alátámasztja Varro *De re rust.* II. 2., 18 szövege, amely szerint *similiter faciendum in ovibus pellitis, quae propter lanae bonitatem, ut sunt Tarentinae et Atticae, pellibus integuntur, ne lana inquinetur* ... Mint fentebb láttuk, Horatius két antik kommentátora közül Acro a *pellitus* jelzőt minőségi értelemben (*maiores ... lanae*) fogta fel, míg Porphyrio a technikai értelmezését (*oves pellibus teguntur*) részesítette előnyben. A nyelvi forma alapján kézenfekvőnek látszik, hogy Porphyrio magyarázatának megfogalmazásakor Varro adatát használta fel, személyes tapasztalata a juhtartás tarentumi technológiájára vonatkozólag nyilvánvalóan nem volt.

Érdekes módon Varro tudósításával kapcsolatban a hitelesség kérdése a horatiusi kommentár-irodalomban nem merült fel, a modern kommentátorok igen nagy többsége minden meggondolás nélkül magáévá tette Porphyrio magyarázatát.¹⁸ Pedig ezt a kérdést érdemes felvetni, mert Varro leírása rendkívül szűkszavú s az eljárás alkalmazásának méreteire, technikai részleteire, időbeli feltételeire vonatkozólag nem ad semmiféle felvilágosítást. Ha meggondoljuk, hogy Tarentumban és Attikában nagy számban tartottak juhokat, joggal tehetjük fel a kérdést, lehetséges volt-e egyáltalán, hogy sok ezer juhot bőrruhába öltöztessenek, hogy azt az állat növekedésének megfelelően cserélgessék s hogy egyáltalán célszerű volt-e ez az eljárás s a nyári melegben nem idézte-e elő a juhok szőrének hullását s nem volt-e melegágya az állatokat károsító élősdik rovaroknak. Így az a kérdés is felvetődik, hogy Varrónál nem valamilyen kivételes esetről van-e szó, amely voltaképpen nincs is összefüggésben a juhtartással és nem csak Varro eléggé általános és határozatlan leírása keltette a modern kommentátorokban azt a benyomást, hogy a tarentumi és attikai juhtenyésztők bőrruhába öltöztették a szubtrópusi melegben állataikat.

Varro adatának értékelésénél nyilvánvalóan abból kell kiindulnunk, hogy az említett eljárás célja annak a megakadályozása volt, hogy a juhok gyapja beszennye-

¹⁷ A 16. jz-ben idézett munka 177–178.

¹⁸ L. pl. Q. Horatius Flaccus. Rec. Io. G. Orellius. Turici 1851. 127, F. Plessis—P. Lejay: i. m. 79, K. Quinn: i. m. 209, V. Ussani: le liriche di Orazio. II.² Torino 1927. 17, H. Schütz: Q. Horatius Flaccus. Oden und Epoden.² Berlin 1880. 139, F. Villeneuve: Horace. I. Odes et epodes. Paris 1941. 64, A. Kiessling—R. Heinze: Q. Horatius Flaccus. Oden und Epoden.⁷ Berlin 1930. 185. Kivételt jelent H. Menge: Die Oden und Epoden des Horaz.² Berlin 1899. 153, aki „die seidenwolligen Schafen”-nek értelmezi.

ződjék. Minthogy azonban a gyapjút feldolgozás előtt mindenképpen meg kellett tisztítani, ennek a célkitűzésnek csak akkor volt értelme, ha a gyapjút nem volt szabad megmosni. Ennek azonban gyakorlati oka nem lehetett, elképzelhető viszont ilyen kultikus előírás létezése. Attikában, Kernosban Demeter Melainának többek közt mosatlan juhgyapjút (ῥιον ἄπλυτον) adtak áldozatul.¹⁹ Mivel az áldozati állatnak mindenképpen tisztának kellett lennie,²⁰ ha gyapját nem volt szabad megmosni, akkor azt valamiképpen a szennyeződéstől meg kellett védeni. Ezt a célt szolgálhatta az, hogy bőrrel betakarták az áldozat bemutatásának pillanatáig. Erről az attikai és tarentumi szokásról értesülhetett Varro s azt állattartási gyakorlatnak értelmezhetette.

Horatius ódájában a *pellitae oves* említése tehát minden bizonnyal egy kultikus szokásra, nem pedig állattartási gyakorlatra utal. De nem Horatius mezőgazdasági érdeklődéséről tanúskodik az ódában a többi kiváló tarentumi agrártermék említése sem. Ez világosan kiderül abból, hogy Vergilius a *Georgica* IV. könyvében Tarentum vidékének legalább kétszer annyi termékét írja le. Horatius tehát bizonyos szempont szerint válogatta ki ezek közül a juhot (gyapjút), mézet, bort, olajat. Hogy ebben a válogatásban mi vezette, arra az utolsó versszak enged következtetni. Az óda végén Horatius a *vates amicus* haláláról és illő elszíntatásáról szól, azonban a temetési szertartáshoz hozzátartozott a chthonikus isteneknek hozott áldozat is, így elsősorban a juh (bárány)²¹, de az olaj, a méz és a bor is.²² Horatius éppen ezeket választja ki Tarentum termékei közül s hogy ezt nem véletlenül teszi, azt az is bizonyítja, hogy Attikában Kernosban Demeter Melainának, a chthonikus istennőnek éppen ezeket a termékeket: mézet, tejet, olajat, bort és mosatlan juhgyapjút hoztak áldozatul.²³ Az sem véletlen, hogy Horatius mindezek kiváló minőségét hangsúlyozza, mert az áldozatul hozott termékeknek a legjobb minőségűeknek kellett lenniük.²⁴

Nézzük ezek után az óda gondolatmenetét és üzenetét. Horatius Septimius nevű barátjával „indul” útra, aki kész volna akár a cantaberek ellen is vonulni, de a költő inkább Tiburt választaná, ahol nyugodt helye lehetne öregkorának:

sit meae sedes utinam senectae

Találón jegyzi meg ezzel kapcsolatban Borzsák István kommentárja²⁵: „Horatius utazás helyett inkább *ül*, éppen eléggé belefáradt életének kényszerű hányattatásaiba is”. Ez a megállapítás megerősíti azt a feltevésünket, hogy Horatius *képzeletbeli utazásra* hívja Septimiust, oda, ahová a valóságban nem tudtak eljutni, hogy elvégezzék

¹⁹ L. Ziehen: PWRE s.v. Opfer. Sp. 586.

²⁰ L. Ziehen: i. m. 599.

²¹ G. Wissowa: Religion und Kultus der Römer.² München 1912. 411.

²² L. Ziehen: i. m. 584—586.

²³ L. Ziehen: i. m. 586.

²⁴ G. Wissowa: i. m. 416.

²⁵ Borzsák István: Horatius. Odák és epódoszok. 208.

a temetési szertartást, a halotti áldozatot a költő-vates barátért. Ezt megerősíti a következő versszak kezdősora is, amely szerint csakis akkor megy erre a kedves helyre, ha a Párkák nem engednék meg neki az *itt* maradáást:

*Unde si Parcae prohibent iniquae,
dulce pellitis ovibus Galaesi
flumen et regnata petam Laconi
rura Phalantho.*

(9—12)

„A Tarentumi öölbe torkolló *Galaesus* édessége a három versszakra terjedő leírás egész tónusát meghatározza” — hangsúlyozza Borzsák²⁶ s a folytatás megállapítását igazolja:

*Ille terrarum mihi praeter omnis
angulus ridet, ubi non Hymetto
mella decedunt, viridique certat
baca Venafro,*

*ver ubi longum tepidasque praebet
Iuppiter brumas, et amicus Aulon
fertili Baccho minimum Falernis
invidet uvis.*

A három versszak összességében a finomgyapjas juhban, mézben, olajban, borban gazdag táj képe jelenik meg a vers olvasója előtt s úgy gondolhatja, hogy csakis ilyen helyre vágyódhat Horatius — barátját, Septimiust is magával elvive — képzeletében. A rejtjelezés tökéletes. A Vergiliusszal foglalkozó irodalomtörténeti kutatásokban egyre világosabbá válik, hogy a költő és Augustus között kialakult feszültség miatt a költő barátai nem emlékezhetek meg nyíltan haláláról.²⁷ Horatius azonban ezt több költeményében rejtett módon mégis megtette. Ezek közül a kód-referencia adatok alapján következtetve a legkorábbi éppen a II. 6. óda volt, amelyet Horatius — mint fentebb láttuk — mindjárt akkor írhatott, amikor Vergilius halálának híre Rómába megérkezett. A költemény közzététele érdekében azonban a költemény tárgyaú szolgáló esemény időpontját, helyét és az érintett személyt művészi módon felismerhetetlenné tette.

Vergilius Kr. e. 19-ben halt meg s ez éppen az az év, amelyben Agrippa a cantabereket véglegesen leverte. Horatius azonban úgy ír róluk, mint akik még nem tanulták meg a római igát viselni (*Cantabrum indoctum iuga ferre nostra* 2. sor), s

²⁶ Borzsák István: i. m. 209.

²⁷ Rimóczi-Hamar Márta: i. m. 122 a korábbi irodalommal.

ezzel azt a látszatot keltette, hogy a költemény Augustus Hispaniából való visszatérése után keletkezett, amikor a cantaberek újból fellázadtak.²⁸ Vergilius elhunytának helyére vonatkozólag két hagyomány maradt fenn: az egyik szerint Brundisiumban, a másik szerint Tarentumban halt meg.²⁹ Amikor halálhíre Rómába megérkezett, baráti köre Rómában bizonyára nem rendelkezett pontos értesülésekkel halálának körülményeire, helyére és időpontjára vonatkozólag, azonban Tarentum szerepelhetett a szóbeszédben. Horatius így nem nevezte meg Tarentumot, hanem környékét úgy írta le, mint kellemes és termékeny vidéket, amely a legjobb juhot, mézet, bort és olajat szolgáltatja. Ezeket a termékeket azonban úgy választotta ki, hogy íróbarátainak köre felismerje, hogy ezek a halotti áldozat kellékei. A halott személyét pedig Vergilius *Georgica*-jára utaló kód-referencia adataival érzékeltette anélkül, hogy megnevezte volna, sőt az utolsó versszakot úgy fogalmazta meg, hogy a *vatis amici* kifejezés mögött őt magát is lehetett sejteni.

Horatius minden bizonnyal *otthon* „ülve” emlékezik, tarentumi útja Septimiuszal csak képzeletbeli, de mélyen átélt. A *mecum* szó megismétlése a vers elején és végén azt a benyomást kelti bennünk, hogy a költő valóban nincs egyedül, vele van barátja, Septimius is, aki még nem siratta el a *vates* Vergiliust, most ezt Horatiusszal együtt megteheti.

Hogy Horatius számára ez az óda milyen fontos volt, azt legjobban az mutatja, hogy az ódák három könyvből álló gyűjteményének tengelyében kapott helyet, amennyiben a 88 óda sorrendjében a 44. helyet foglalja el (I. könyv 38 + II. könyv 6 = 44). Bizonyára nem véletlenül került e központi helyre ez a melankolikus, mély üzenetet közvetítő vers, amelyben a jövő idejű igealakok bizonyosságot jeleznek, de egyben a jelent leplezik. A II. 6. óda Horatius egyik legszebb, legmegrázóbb verse. Úgy érzi, hogy barátja, Vergilius elvesztésekor megöregedett, élete fogytán van, de még mindig van ereje az emlékezéshez.³⁰

²⁸ B. Niese—E. Hohl: Grundriss der römischen Geschichte.⁵ München 1923. 299.

²⁹ Rimóczi-Hamar Márta: i. m. 114.

³⁰ Tanulmányunk megírásához adott hasznos tanácsaiért Harmatta János professzor úrnak hálás köszönetünket fejezzük ki.